

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
Department of Thai Traditional and Alternative Medicine

แนวทางการตั้งตำรับยา ตามองค์ความรู้การแพทย์แผนไทย ยาบำรุงโลหิต

สถาบันการแพทย์แผนไทย
กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
กระทรวงสาธารณสุข

แนวทางการตั้งตำรับยาตามองค์ความรู้การแพทย์แผนไทย

ก. ชื่อกลุ่มโรค : กลุ่มโลหิตระดูสตรี

ศาสตร์องค์ความรู้การแพทย์แผนไทยได้กล่าวถึงเนื้อหาเกี่ยวกับการรักษาโรคทั้งหลายของสตรีไว้ในคัมภีร์มหาโชตรัต¹ โดยเริ่มตั้งแต่การแยกลักษณะของหญิงที่มีความแตกต่างจากชาย อันได้แก่การมีประจำเดือนหรือระดูของสตรี และกล่าวถึงการเจ็บป่วยอันเกิดจากการมีระดูของสตรี โดยแยกประเภทเป็น โลหิตปรกติโทษ โลหิตทุจริตโทษ โลหิตอันเกิดแต่กองธาตุ และลักษณะพิเศษโลหิต ซึ่งบรรยายลักษณะอาการและขั้นตอนการรักษาอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของคัมภีร์มหาโชตรัตไว้ นอกจากนี้พบว่า ยังมีการกล่าวถึงโรคที่เกี่ยวกับสตรีไว้ในคัมภีร์ปฐมจินดา² ซึ่งเป็นเนื้อหาที่ต่อเนื่องจากคัมภีร์มหาโชตรัต โดยกล่าวถึงการเจ็บป่วยอันเกิดตั้งแต่ก่อนตั้งครรภ์ ช่วงตั้งครรภ์และหลังคลอดบุตรแล้ว และยังพบเนื้อหารายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับโรคสตรีในศิลาจารึกตำรายา วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม³ รวมทั้งหนังสือแพทย์ตำบลด เล่ม 1 ที่ว่าด้วยเรื่อง ตำราคลอดบุตรอย่างไทย และตัวยาที่เกี่ยวข้องที่ใช้ในการคลอดบุตร⁴ อีกด้วย

ตำรับยาที่ใช้ในกลุ่มโลหิตระดูสตรีจัดเป็นกลุ่มใหญ่ 3 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มยาที่ใช้สำหรับสตรีทั่วไป แบ่งเป็น 8 กลุ่มย่อย ประกอบด้วย

- 1.1 ยาบำรุงโลหิต
- 1.2 ยาฟอกโลหิต
- 1.3 ยาขับโลหิต
- 1.4 ยาแก้โลหิตปรกติโทษ
- 1.5 ยาแก้โลหิตทุจริตโทษ
- 1.6 ยาแก้โลหิตระดูพิการ
- 1.7 ยาแก้โลหิตอันบังเกิดแต่กองธาตุ/กองสมุฏฐาน
- 1.8 ยาแก้วิเศษโลหิต

2. กลุ่มยาที่ใช้สำหรับสตรีมีครรภ์ ประกอบด้วย

- 2.1 ยาครรภ์รักษา
- 2.2 ยาบำรุงครรภ์

3. กลุ่มยาที่ใช้สำหรับสตรีหลังคลอด แบ่งเป็น 2 กลุ่มย่อย ประกอบด้วย

- 3.1 ยาที่ใช้หลังคลอดในลักษณะปรกติ เช่น ยาบำรุงน้ำนม ยาขับน้ำคาวปลา
ยาใช้แทนการอยู่ไฟ
- 3.2 ยาที่ใช้หลังคลอดในกรณีที่ไม่ปรกติ เช่น กรณีอยู่ไฟไม่ได้ แก้โลหิตเน่าร้าย

ยาบำรุงโลหิต

พจนานุกรมศัพท์การแพทย์แผนไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมาย “บำรุงโลหิต” ไว้ 2 ความหมาย โดยความหมายที่หนึ่งเป็นคำกริยา หมายถึง ทำให้เลือดมากขึ้นหรือดีขึ้น ความหมายที่สองเป็นคำวิเศษ หมายถึง ซึ่งทำให้เลือดมากขึ้นหรือดีขึ้น “ยาบำรุงโลหิต” จึงหมายถึง ตำรับยาที่ทำให้เลือดมากขึ้นหรือดีขึ้น ซึ่งส่วนใหญ่มักมีรสสุขุม

1. ลักษณะอาการ/โรค

การใช้ยาบำรุงโลหิตนั้นมีลักษณะแตกต่างกันตามบริบทของคนไข้ โดยผู้ที่ควรใช้ยาบำรุงโลหิต คือ ผู้ที่มีภาวะซีด โลหิตจางหรือโลหิตน้อย ความดันโลหิตต่ำ มักมีอาการหน้ามืด วิงเวียน ใจหวิวใจสั่น นอนไม่หลับ เหนื่อยง่าย อ่อนเพลีย ไม่มีแรง ประจำเดือนมาน้อย ท้องผูก และเบื่ออาหาร รับประทานอาหารได้น้อย หรือมีเพียงอาการใดอาการหนึ่งตามที่กล่าวมา ในทางปฏิบัตินั้นแพทย์ผู้ทำการรักษามักจ่ายยาที่มีสรรพคุณบำรุงโลหิต มีรสประธานสุขุม เพื่อบำรุงโลหิต ทั้งยังช่วยแก้อาการอื่น ๆ ที่มีร่วมด้วย จะเห็นได้ว่าในตำรับยาบำรุงโลหิตนอกจากจะมีกลุ่มยาบำรุงโลหิตที่เป็นตัวยาออกฤทธิ์หลักแล้ว ยังมีกลุ่มยารสสุขุม ช่วยบำรุงหัวใจ แก้อาการหน้ามืด วิงเวียน ใจหวิวใจสั่น เหนื่อยง่าย จากการที่มีโลหิตน้อย และกลุ่มยารสร้อน ช่วยบำรุงไฟธาตุ ย่อยอาหาร ให้อยากอาหาร กินอาหารได้

ในทางการแพทย์แผนไทย มีกระบวนการบำบัดรักษาโรค ซึ่งการใช้ยาบำรุงโลหิตถือเป็นขั้นตอนหนึ่งของการรักษาโรคโลหิตระดูสตรีในกรณีต่าง ๆ โดยมีลำดับการใช้ยาที่หลากหลายและแตกต่างกันไปตามอาการ/โรคของคนไข้ ตัวอย่างเช่น การรักษาโลหิตปรกติโทษ เริ่มแรกให้ใช้ยาประจุโลหิต คือ ยาพรหมพักตร์ เพื่อรุ ขั้โลหิตเน่าเสียออกก่อน แล้วจึงใช้ยาบำรุงไฟธาตุ และยาบำรุงโลหิตให้บริบูรณ์ตามลำดับ ซึ่งเป็นการรักษาโลหิตที่มีความผิดปกติ

นอกจากนี้ยังมีลำดับการใช้ตำรับยาที่แตกต่างออกไป เช่น ในการรักษาโลหิตพิการลักษณะหนึ่ง โดยให้ใช้ยาบำรุงไฟธาตุ ให้อาตุทั้ง 4 บริบูรณ์พร้อม จึงใช้ยาบำรุงโลหิต ให้โลหิตที่แห้งนั้นชุ่มออกมา แล้วใช้ยาขับโลหิตที่เน่าเสียออก

หรือในกรณีที่ใช้ในสตรีหลังคลอดที่มีน้ำนมพิการ หรือมีน้ำนมไม่ปรกติ หากทารกดื่มน้ำมนั้นอาจทำให้เจ็บป่วยได้ โดยเมื่อใช้ยาประจุโลหิตแล้ว จึงใช้ยาบำรุงโลหิตต่อไป โดยยาบำรุงโลหิตในคัมภีร์ปฐมจินดาอาจมีตัวยาต่างจากยาบำรุงโลหิตในคัมภีร์มหาโชดรัต ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อรักษาอาการที่เกิดในช่วงหลังคลอด ซึ่งมีความบกพร่องบางอย่างที่ไม่พบในสตรีทั่วไป

2. หลักการตั้งตำรับยาตามองค์ความรู้การแพทย์แผนไทย

ยาบำรุงโลหิต ประกอบด้วย

2.1 ตัวยาสำคัญที่จำเป็นต้องมี

1. **กลุ่มตัวยาบำรุงโลหิต** ช่วยทำให้เลือดมากขึ้นหรือดีขึ้น เช่น ครั่ง ฝางส้ม ฝางเสน ดอกคำฝอย ดอกคำ ลูกจันทน์ ดอกจันทน์ โกฐเชียง เทียนดำ กำลังวัวเถลิง เถาว์ลย์เปรียงแดง เถามวกทั้ง 2 (มวกแดงและมวกขาว) แก่นไม้แดง แก่นประดู่ลาย สักชี ผักเป็ดแดง แกแล สัก เลือดแรด
2. **กลุ่มตัวยารสสุขุม** บำรุงหัวใจ แก้วเวียน เช่น
 - กฤษณา กะลำพัก ชะลูด ขอนดอก อบเชย อบเชยเทศ ชะเอมเทศ สมุลแว้ง
 - ดอกบุนนาค ดอกพิบูล ดอกสารภี ดอกมะลิ เกสรบัวหลวง ดอกจำปา ดอกกระดังงา เกสรบัวขาว เกสรบัวแดง เกสรบัวชม เกสรบัวเผื่อน เกสรสัตตบงกช บัวสัตตบุษย์ บัวสัตตบรรณ บัวลินจง บัวจกกลนี บัวนิลอุบล
 - เทียนตาตึกแตน เทียนข้าวเปลือก เทียนขาว เทียนแดง เทียนยาวพาณี เทียนสัตตบุษย์ เทียนเกล็ดหอย เทียนตากบ
 - โกฐสอ โกฐหัวบัว โกฐเขมา โกฐจุฬาลัมพา โกฐก้านพร้าว โกฐพุงปลา โกฐขมิ้นมั่งสี โกฐกระดูก โกฐสอเทศ
3. **กลุ่มตัวยารสร้อน** บำรุงไฟธาตุ ช่วยย่อยอาหาร ขับลม เช่น เบญจกูล (ดอกดีปลี รากข้าวพลู สะค้าน รากเจตมูลเพลิงแดง และเหง้าขิงแห้ง) ตรีภูก (เหง้าขิงแห้ง พริกไทย และดอกดีปลี) กระชาย ลูกผักชีทั้ง 2 (ลูกผักชีล้อม และลูกผักชีลา) หัวแห้วหมู หล้าร้างกา เปลือกโมกมัน กระจวาน กานพลู การบูร ไพล กะทือ ข่าตาแดง แก่นสน แก่นสนเทศ

โดยกลุ่มอาการที่ใช้ยาบำรุงโลหิตสตรี แบ่งเป็น 3 กรณี ดังนี้

1) บำรุงโลหิตทั่วไป

ยาบำรุงโลหิต ไม่เกินร้อยละ 66 โดยน้ำหนัก

ยารสสุขุม (บำรุงหัวใจ) ไม่เกินร้อยละ 39 โดยน้ำหนัก

ยารสร้อน (บำรุงไฟธาตุ ช่วยย่อยอาหาร ขับลม ขับเลือด) ไม่เกินร้อยละ 28 โดยน้ำหนัก

หมายเหตุ : สามารถปรับสัดส่วนตัวยาทั้งสามส่วนให้สอดคล้องตามสมุฏฐานและอาการของโรค

2) บำรุงโลหิตกรณีหลังคลอดบุตร

ยาบำรุงโลหิต ไม่เกินร้อยละ 43 โดยน้ำหนัก

ยารสสุขุม (บำรุงหัวใจ) ไม่เกินร้อยละ 9 โดยน้ำหนัก

ยารสร้อน (บำรุงไฟธาตุ ช่วยย่อยอาหาร ขับลม ขับเลือด) ไม่เกินร้อยละ 21 โดยน้ำหนัก

หมายเหตุ : สามารถปรับสัดส่วนตัวยาทั้งสามส่วนให้สอดคล้องตามสมุฏฐานและอาการของโรค

3) บำรุงโลหิตกรณีอ่อนเพลีย

ยาบำรุงโลหิต ไม่เกินร้อยละ 24 โดยน้ำหนัก

ยารสสุขุม (บำรุงหัวใจ) ไม่เกินร้อยละ 52 โดยน้ำหนัก

ยารสร้อน (บำรุงไฟธาตุ ช่วยย่อยอาหาร ขับลม ขับเลือด)

ไม่เกินร้อยละ 18 โดยน้ำหนัก

หมายเหตุ : สามารถปรับสัดส่วนตัวยาทั้งสามส่วนให้สอดคล้องตามสมุฏฐานและอาการของโรค

***อาจมีการปรับสัดส่วนตามความเหมาะสมของตำรับ แต่ทั้งนี้อาจใช้ตัวยาเสริมหรือตัวยาประกอบจากกลุ่มต่าง ๆ ดังนี้**

2.2 ตัวยาเสริมหรือตัวยาประกอบ เป็นตัวยาที่เสริมเข้าไปในตำรับยา ซึ่งมีสูตรหลักอยู่แล้ว สามารถปรับใช้ตามอาการของผู้ป่วยหรือวัตถุประสงค์การใช้ตำรับยา

1. กลุ่มตัวยารสขมเย็น แก้ไข้ ทำให้โลหิตเย็น ดับพิษโลหิต บำรุงน้ำดี เจริญอาหาร เช่น บอระเพ็ด จันทน์ทั้ง 2 (จันทน์ขาว และจันทน์แดง) รากย่านาง กะทกรก (น้ำใจใคร่) ลูกสารพัดพิษ ลูกราชดัด พิมเสน
2. กลุ่มตัวยาขับปัสสาวะ เช่น สารส้ม หัวหญ้าชันกาด อ้อยแดง ดินประสิว ดินประสิ้วขาว รากไทรย้อย
3. กลุ่มตัวยาขับโลหิต เช่น ขมิ้นเครือ แสมทั้ง 2 (แก่นแสมสาร แก่นแสมทะเล) ผลคัตเค้า เปล้าทั้ง 2
4. กลุ่มตัวยาระบาย เช่น ตรีผลา สมอทั้ง 3 (สมอไทย สมอเทศ สมอพิเภก)
5. กลุ่มตัวยาแก้ประดง/น้ำเหลืองเสีย เช่น แสม้าทะเลลาย ข้าวเย็นทั้ง 2
6. กลุ่มตัวยาถ่ายเส้น เช่น เถาว์ลย์เปรียง
7. กลุ่มตัวยาบำรุงกำลัง เช่น ลูกบัวเกราะ หัวถั่วพู หัว กระจับ อ้อยแดง น้ำตาลกรวด น้ำตาลทราย น้ำตาลหม้อ (น้ำตาลโตนด)
8. กลุ่มตัวยาบำรุงน้ำมัน เช่น ใบละหุ่งแดง ต้นน้ำมันราชสีห์

3. รูปแบบยา

ยาผง ยาต้ม ยาแคปซูล

4. วิธีใช้ยา

ใช้ตามวิธี อาจยกกระสายตามอาการที่ผันแปรไปของผู้ป่วย

5. ข้อห้ามใช้

ข้อห้ามใช้ : - ห้ามใช้ตำรับยาที่มีตัวยารสร้อนในสตรีระหว่างตั้งครรภ์และผู้ป่วยที่มีไข้

- ห้ามใช้ในผู้ที่มีประวัติแพ้ตัวยาที่เป็นส่วนประกอบในตำรับ

ข้อควรระวัง : หากตำรับยามีตัวยาเกสรดอกไม้วาง ควรระวังการใช้ยากับผู้ป่วยที่แพ้ละอองเกสรดอกไม้

6. ข้อมูลเพิ่มเติมของตำรับ

- ตัวยาเลือดแรด เป็นสัตว์วัตถุ มีสรรพคุณบำรุงโลหิต ได้มาจากเลือดของแรด ซึ่งเป็นสัตว์ในบัญชี The Convention in International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora :CITES

7. ตัวอย่างตำรับยาจากตำราการแพทย์แผนไทย

ยกตัวอย่างการวิเคราะห์กลุ่มยาในตำรับยาบำรุงโลหิต ทั้ง 3 กรณี ดังนี้

7.1 บำรุงโลหิตทั่วไป

ที่มา: แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ เล่ม 2 พระยาพิศณุประสาทเวช ร.ศ. 126 (คัมภีร์มหาโชดรัต เล่ม 2 ...ยาแก้สาธารณสุขโลหิตปรกติโทษ)

“ยาชื่อกำลักราชสีห์ ท่านให้เอา กฤษณา ๑ กะลำภัก ๑ ขอนดอก ๑ โกฐสอเทศ ๑ โกฐเชียง ๑ โกฐพุงปลา ๑ โกฐบัว ๑ โกฐก้านพร้าว ๑ เทียนดำ ๑ เทียนแดง ๑ เทียนขาว ๑ เทียนเข้าเปลือก ๑ เทียนเยาภานี ๑ ดอกกะดังงา ๑ ดอกจำปา ๑ เกสรบัวขาว ๑ เกสรบุษราคัม ๑ เกสรบัวหลวง ๑ เกสรบัวแดง ๑ เกสรบัวชม ๑ เกสรบัวเผื่อน ๑ เกสรสัตตบงกช ๑ อบเชย ๑ สมุลแว้ง ๑ เถาวัลย์เปรียงแดง ๑ กำลั้วถวิล ๑ เถาวัลย์ทั้ง ๒ รากหญ้านาง ๑ ตริภุฏฐ ๑ ผางเสน ๑ เลือดแรด ๑ เอลิงละ ๑ บาท ผลจันทร์ ๑ ดอกจันทร์ ๑ กานพลู ๑ การะบูร ๑ สิ่งละ ๒ สลึง ดอกคำไทย ๕ ตำลึง ทำเป็นจุ่มน้ำไม่ปนกระสายบดทำแท่งไว้ ถ้าจะให้ชูกำลังน้ำตาลกรวดพืชมเสนร่ำหัดให้กิน ถ้าจะแก้โลหิตแก้ลมแก้เส้น ละลายน้ำผึ้งพืชมเสนร่ำหัดให้กินหายวิเศษนักแล”

วิเคราะห์ตำรับยา

1) ตัวยาสำคัญที่จำเป็นต้องมี

1. กลุ่มตัวยาบำรุงโลหิต ช่วยทำให้เลือดมากขึ้นหรือดีขึ้น ได้แก่ ดอกคำไทย เลือดแรด โกฐเชียง ผางเสน เทียนดำ กำลั้วถวิล ผลจันทร์ ดอกจันทร์ เถาวัลย์เปรียงแดง เถาวัลย์ทั้ง ๒ (คิดเป็นร้อยละ 51.79 โดยน้ำหนัก)
2. กลุ่มตัวยารสสุขุม ได้แก่ กฤษณา กะลำภัก ขอนดอก ดอกกะดังงา ดอกจำปา เกสรบัวขาว เกสรบุษราคัม เกสรบัวหลวง เกสรบัวแดง เกสรบัวชม เกสรบัวเผื่อน เกสรสัตตบงกช โกฐสอเทศ โกฐหัวบัว โกฐก้านพร้าว สมุลแว้ง เทียนแดง เทียนขาว เทียนขาวเปลือก เทียนเยาภานี อบเชย โกฐพุงปลา (คิดเป็นร้อยละ 39.29 โดยน้ำหนัก)
3. กลุ่มตัวยารสร้อน ได้แก่ ขิง พริกไทย ตีปัส กานพลู การบูร (คิดเป็นร้อยละ 7.14 โดยน้ำหนัก)

2) ตัวยาเสริมหรือตัวยาประกอบ

1. กลุ่มตัวยารสขมเย็น ได้แก่ รากหญ้านาง

7.2 บำรุงโลหิตกรณีหลังคลอดบุตร

ที่มา: แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ เล่ม 1 พระยาพิศณุประสาทเวช ร.ศ. 128 (พระคัมภีร์ปฐมจินดาร์ ผูก 1 ปริเฉท 4 ว่าด้วยสังโยชน์ลักษณะสตรีดีแลชั่ว แลระสน้ำนมดีแลชั่ว...)

“ยาบำรุงโลหิตขนาดนี้ท่านให้เอารากเถาวัลย์เปรียง ๑ สลึง กำลังวัวเถลิง ๑ สลึง ครั้ง ๑ สลึง ฝาง ๑ สลึง เทียนทั้ง ๕ สลึงละ ๑ สลึง ลูกจันทน์ ๑ สลึง ตรีกะกุฏ ๑ สลึง ตรีผลา ๑ สลึง โกฐสอ ๑ สลึง โกฐหัวบัว ๑ สลึง จันทน์ทั้งสอง ๑ สลึง ลูกผักชีทั้งสอง ๑ สลึง หญ้ารงกา ๑ สลึง เปลือกมูกมัน ๑ สลึง หัวแห้วหมู ๑ สลึง สะค้าน ๑ สลึง รากข้าพลุ ๑ สลึง เจตมูลเพลิง ๑ สลึง ฝางเสน ๑ สลึง เลือดแรด ๒ บาท ดอกคำฝอย ๑๐ สลึง บรเพ็ด ๔ บาท รวมยา ๓๓ สิ่งนี้ต้มก็ได้ตำเป็นผงก็ได้ กินบำรุงโลหิตแลบำรุงไพธาตุทั้งประสน้ำนมด้วยดีนีก แล้วจึงแต่งยาประสน้ำมนั้นให้กินต่อไป”

วิเคราะห์ตำรับยา

1) ตำยาสำคัญที่จำเป็นต้องมี

1. กลุ่มตัวยาบำรุงโลหิต ช่วยทำให้เลือดมากขึ้นหรือดีขึ้น ได้แก่ ดอกคำฝอย เทียนดำ ฝางส้ม ครั้ง ฝางเสน ลูกจันทน์ กำลังวัวเถลิง เลือดแรด (คิดเป็นร้อยละ 36.9 โดยน้ำหนัก)
2. กลุ่มตัวยารสสุขุม บำรุงหัวใจ แก้ววิงเวียน ได้แก่ โกฐสอ โกฐหัวบัว เทียนแดง เทียนตาตึกแต่น เทียนข้าวเปลือก เทียนขาว (คิดเป็นร้อยละ 9.23 โดยน้ำหนัก)
3. กลุ่มตัวยารสร้อน บำรุงไพธาตุ ช่วยย่อยอาหาร ขับลม ได้แก่ ตรีกะกุฏ เจตมูลเพลิงแดง สะค้าน รากข้าพลุ ลูกผักชีทั้งสอง หัวแห้วหมู หญ้ารงกา เปลือกมูกมัน (คิดเป็นร้อยละ 20 โดยน้ำหนัก)

2) ตำยาเสริมหรือตัวยาประกอบ

1. กลุ่มตัวยารสขมเย็น แก้ไข้ ทำให้โลหิตเย็น ดับพิษโลหิต เจริญอาหาร ได้แก่ บอระเพ็ด จันทน์ทั้งสอง
2. กลุ่มตัวยาระบาย ได้แก่ ตรีผลา
3. กลุ่มตัวยาถ่ายเส้น แก้ปวดเมื่อยตามร่างกาย ได้แก่ รากเถาวัลย์เปรียง

7.3 บำรุงโลหิตกรณีอ่อนเพลีย

ที่มา: เวชศึกษา แพทย์ศาสตร์สังเขป เล่ม 1 (หมวดที่ 4 ว่าด้วยรู้ว่ายอายุอย่างไรจะควรแก้โรคชนิดใด)

“ยากำลังราชสีห์ เอา ดอกพิบูล ดอกบุนนาค ดอกสารภี ดอกมะลิ ดอกกระดังงา ดอกจำปา ดอกบัวน้ำ ทั้ง ๕ เกสรบัวหลวง แห้ว กระจับ ลูกบัวกระระ หัวถั่วพู ฝาง แก่นไม้ ประดู่ แก่นไม้แดง ครั้ง ดอกคำฝอย จันทน์แดง จันทน์เทศ แก่นสนเทศ ยาเหล่านี้น้ำหนักสิ่งละ ๔ บาท ชะลูด อบเชย เลือดแรด สารส้ม ยาทั้งนี้หนักสิ่งละ ๒ บาท พริกทาง พริกหอม ลูกราชดัด ลูกสารพัดพิษ ลูกกระวาน ลูกจันทน์ ดอกจันทน์ กานพลู ชะเอมเทศ เนื้อ

ไม้ กฤษณา กะล่ำฟัก ยาทั้งนี้หนักสิ่งละ ๑ บาท โกฐทั้ง ๙ เทียนทั้ง ๙ หนักสิ่งละ ๑ บาท พิมเสนหนัก ๒ สิ่ง
ทำผง ละลายน้ำดอกไม้วาฬ้าฝร้น พิมเสน แก้อ่อนเพลีย วาโยวิงเวียน เต็มเลือดที่เลี้ยงหัวใจให้บริบูรณ์”

วิเคราะห์ตำรับยา

1) ตัวยาสำคัญที่จำเป็นต้องมี

1. กลุ่มตัวยาบำรุงโลหิต ได้แก่ ดอกคำฝอย ฝางส้ม โกฐเชียง เทียนดำ ครั่ง ลูกจันทน์ ดอกจันทน์ แก่นไม้ประดู่ แก่นไม้แดง เลือดแรด (คิดเป็นร้อยละ 13.48 โดยน้ำหนัก)
2. กลุ่มตัวยารสสุขุม ได้แก่ ดอกพิกุล ดอกบุนนาค ดอกสารภี ดอกมะลิ ดอกกระดังงา ดอกจำปา บัวสัตตบุษย์ บัวสัตตบรรณ บัวลินจง บัวจงกลนี บัวนิลอุบล เกสรบัวหลวง ชะลูด อบเชย ชะเอมเทศ เนื้อไม้กฤษณา กะล่ำฟัก โกฐก้านพร้าว โกฐสอ โกฐหัวบัว โกฐเขมา โกฐจุฬาลัมพา โกฐขุขามังสี โกฐกระดูก เทียนขาวเปลือก เทียนตาตักแตน เทียนขาว เทียนแดง เทียนยาวพาวณี เทียนสัตตบุษย์ เทียนเกล็ดหอย เทียนตากบ โกฐพุงปลา (คิดเป็นร้อยละ 52.43 โดยน้ำหนัก)
3. กลุ่มตัวยารสร้อน ได้แก่ พริกทาง พริกหอม แก่นสนเทศ กระวาน กานพลู (คิดเป็นร้อยละ 4.49 โดยน้ำหนัก)

2) ตัวยาเสริมหรือตัวยาประกอบ

1. กลุ่มตัวยารสขมเย็น ได้แก่ จันทน์แดง จันทน์เทศ (จันทน์ขาว) ลูกสารพัดพิษ ลูกราชดัด พิมเสน
2. กลุ่มตัวยาขับปัสสาวะ ได้แก่ สารส้ม
3. กลุ่มตัวยาบำรุงกำลัง ได้แก่ ลูกบัวเกราะ หัวถั่วพู หัว กระจับ

เอกสารอ้างอิง

1. กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกกระทรวงสาธารณสุข. พจนานุกรมศัพท์แพทย์และเภสัชกรรมแผนไทย ฉบับบัณฑิตยสถาน. โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ. 2556.
2. พิศณุประสาทเวช, พระยา. แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ เล่ม 1. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ศุภการจัญญณนอชฎางค์; ร.ศ. 128.
3. พิศณุประสาทเวช, พระยา. แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ เล่ม 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ศุภการจัญญณนอชฎางค์; ร.ศ. 126.
4. พิศณุประสาทเวช, พระยา. เวชศึกษา แพทย์ศาสตร์สังเขป. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทย สพานยศเส; ร.ศ. 127.
5. พระยาแพทย์พงศา วิสุทธาธิบดี (สุน สุนทรเวช). แพทย์ตำบลง เล่ม 1. พิมพ์ครั้งที่ 4 กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรนิติ, 2475.
6. ขุนโสภิตบรรณลักษณ์ (อำพัน กิตติขจร). คัมภีร์แพทย์ไทยแผนโบราณ เล่ม 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อุตสาหกรรมการพิมพ์, 2504.
7. ตำรายาศิลาจารึกในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) พระนคร, พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้จารึกไว้เมื่อ พ.ศ. 2375 ฉบับสมบูรณ์ 2505.

จัดทำโดย

คณะกรรมการจัดทำข้อมูลตำราเภสัชกรรมไทย ว่าด้วยการตั้งตำรับยา
ตามคำสั่งกรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก ที่ 554/2562

1. ศาสตราจารย์ชัยนันท พิเชียรสุนทร	ประธาน
2. ผู้อำนวยการสถาบันการแพทย์แผนไทย	รองประธาน
3. ผู้อำนวยการสำนักงานบริหารกองทุนภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย	กรรมการ
4. นายกสภาการแพทย์แผนไทย	กรรมการ
5. นายชัยพร กลิ่นจันทร์	กรรมการ
6. นางสาวอรทัย สารกุล	กรรมการ
7. นายยงค์ศักดิ์ ตันติปัญญ	กรรมการ
8. นางสาวเพ็ญศรี สงวนทรัพย์	กรรมการ
9. นายชาติรี เจตนธรรมจักร	กรรมการ
10. นายคมสัน ทินกร ณ อยุธยา	กรรมการ
11. หัวหน้ากลุ่มยาแผนไทยและยาจากสมุนไพร
สำนักยา สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา	กรรมการ
12. หัวหน้ากลุ่มงานวิจัยและพัฒนาวิชาการ
กองคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์พื้นบ้านไทย	กรรมการ
13. นางมาลา สร้อยสำโรง	กรรมการ
14. นางสาวบุษราภรณ์ ธนสีลังกูร	กรรมการ
15. นายสมชาย ช้างแก้วมณี	กรรมการ
16. นางสาวกัญญ์วรา ทวีขศรี	กรรมการและเลขานุการ
17. นางสาวกรรวิ กรวิศิษฐ์วาทีน	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
18. นายศุภจิต แพ้จ้อย	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
19. นางสาวนารีวรรณ สมาน	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

กลุ่มงานวิชาการเภสัชกรรมแผนไทย สถาบันการแพทย์แผนไทย
กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก

พ.ศ. 2568